

аспірант кафедри граматики  
Одеського національного  
університету імені І.І. Мечникова

## КАТЕГОРІЯ КІЛЬКІСНОСТІ У СУЧАСНІЙ АНГЛІСТИЦІ З ПОЗИЦІЙ ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОГО ПІДХОДУ

Теорія функційно-семантичного поля, запропонована видатним російським мовознавцем О.В. Бондарком у 60-ті роки ХХ ст., протягом тривалого часу поглиблювалась і вдосконалювалась, перетворившись сьогодні у досить потужний лінгвістичний метод.

Значну увагу прихильників цього напрямку привертає проблема **семантичної категорії кількості** (кількості, квантитативності). Понятійна категорія кількості є однією з універсальних, найбільш повних та багатограних категорій мислення сучасної людини. Інтерес до неї особливо посилюється із розвитком когнітивної лінгвістики, яка розглядає мову з позиції її нерозривного зв'язку із свідомістю як основний інструмент мислення.

Вивчення відповідної мовної категорії кількості у межах функційної граматики має тривалу традицію як у вітчизняному, так і у зарубіжному (переважно російському) мовознавстві. Лінгвістичні дослідження стосувались як категорії кількості загалом (В.В. Акуленко), так і окремих її аспектів: морфологічної категорії числа іменників (І.Р. Вихованець, А.П. Загнітко), категорії збірності (І.Г. Матвіяс, О.К. Безпояско), категорії сукупності (І.Р. Домрачева). Пошуки проводились як на матеріалі багатьох мов (В.В. Акуленко), так і на матеріалі окремих мов (Т.В. Коновалова (1998 р.), Ю.І. Бажанова (2004 р.), С.А. Бронікова (2004 р.), у їх зіставленні (Н.С. Чиркінян (1980 р.), К.Н. Симонова (2003 р.), М.А. Бірюкова (2006 р.), А.В. Степанова (2007 р.) та ін.

Попри значний внесок, який зробили ці вчені у дослідження категорії кількості, вона залишається у центрі уваги лінгвістичних студій. Поява нових досліджень, присвячених проблемам квантитативності, зокрема таких, як праці Л.О. Запєвалової (2008 р.) та О.Ю. Семененко (2011 р.), є свідченням того, що проблематика кількості в мові досі не вичерпана.

Таким чином, автор статті ставить перед собою такі цілі: 1) проаналізувати наявні у сучасній англїстиці погляди на мовну категорію кількості; 2) окреслити спільні погляди вчених – представників функційно-семантичного підходу на зміст і внутрішню структуру цієї категорії; 3) виявити коло питань, які потребують подальшого дослідження.

Лінгвісти, які дотримуються позицій функційно-семантичного підходу, розглядають мовну кількісність у термінах функціонально-семантичної категорії (ФСК) та функціонально-семантичного поля (ФСП), вкладаючи у ці поняття різний зміст.

Так, К.Н. Симонова і Г.В. Степанова вважають ФСК кількості об'єктивацією у мові (відображенням) гносеологічного поняття кількості [1; 2, с. 5], тоді як О.С. Кара-Мурза отожднює гносеологічне поняття кількості з мовною категорією (ФСК кількості) [3, с. 596].

ФСП кількості (кількості) також не має однозначного визначення. Більшість учених не дають цьому терміну визначення взагалі (Л.П. Колоколова, О.С. Кара-Мурза, Г.В. Степанова, С.А. Бронікова). Окремі ж лінгвісти, яких меншість, посилаються на концепцію ФСП О.В. Бондарка. Так, зокрема, М.О. Бірюкова цілком приймає позицію лєнінградської школи функційної граматики, згідно з якою ФСП є двобічною єдністю, яка має план змісту та план вираження. **План змісту** включає **семантичні константи**, варіативно представлені у мовних значеннях. Що ж до **плану вираження**, то, на думку цієї дослідниці, це **система мовних засобів** із спільною функційною основою [4, с. 16].

Аналогічного погляду дотримується і В.В. Акуленко, який, погоджуючись з О.В. Бондарком, визначає план змісту ФСП як «багатосходинкову ієрархічну систему **семантичної варіативності**» [5, с. 17]. Учений також зазначає, що система семантичної варіативності співвідноситься із варіативністю засобів формального вираження [5, с. 17], проте докладного визначення плану вираження ФСП не дає.

У свою чергу, так само посилаючись на О.В. Бондарка, К.Н. Симонова розуміє ФСП кількості як «ФСП, що об'єднує у своєму складі всі конституенти на основі спільності виконуваної ними функції характеристики кількості в об'єктивному світі ознак, процесів та явищ буття» [1]. Що саме мається на увазі під «конституентами» – семантичні інваріанти чи мовні засоби – сказати важко, беручи до уваги попередні визначення. Так, у цій же роботі, характеризуючи кількісність, К.Н. Симонова відзначає, що «**семантична категорія кількості разом із системою різнорівневих засобів, які слугують для вираження варіантів цієї категорії**, утворює ФСП кількості», включаючи у поняття ФСП як семантику кількості, так і засоби її вираження. Однак кількома рядками нижче дослідниця додає, що ФСП кількості – це «**угруповання різнорівневих засобів мови**, які взаємодіють на основі кількісних функцій», наголошуючи таким чином на суто мовній природі складних поля. Таким чином, питання про те, якою саме є природа конститuentів ФСП кількості – **семантичною, змішаною чи мовною**, – залишається невирішеним.

Цілковитим новим поглядом на поняття ФСП кількості має дослідниця О.М. Медвідь. Вона розрізняє поняття «мовного поля кількості (МПК)» та «функціонально-семантичного поля кількості (ФСПК)» [6, с. 4]. МПК вона визначає як «цілий комплекс квантитативних одиниць, інтегрованих домінантними та периферійними семами кількості. У МПК відображаються системні зв'язки, властиві навколишньому світу, когнітивному процесу, взаємозумовленості лінгвістичних і соціальних факторів» [6, с. 6]. Інакше кажучи, МПК характеризує взаємні зв'язки квантитативних одиниць на рівні **парадигматики**. На думку О.М. Медвідь, **ФСПК** – це «функціонально-семантична абстракція, яка фіксує у

своїй структурній ієрархії **дискурсивні** можливості квантитативних одиниць» [6, с. 9]. Як бачимо, обидва «поля», на відміну від попередніх, є **змішаними** – структурно-семантичними. Вони базуються на парадигмальній і дискурсивній (синтагматичній) **семантиці мовних одиниць**. Дослідниця наголошує, що МПК і ФСП кількості – це системи, що корелюють між собою, але не збігаються [6, с. 10].

Ще одним спірним питанням є співвідношення понять ФСК та ФСП кількості. Так, наприклад, К.Н. Симонова більш широким поняттям вважає саме ФСП кількості, адже воно вбирає у себе як відповідну ФСК (тобто семантичний аспект), так і систему різнорівневих мовних засобів для вираження варіантів цієї категорії [1]. Існує і погляд, згідно з яким межі ФСП і ФСК збігаються. В.В. Акуленко, зокрема, вважає ФСП формою існування відповідної ФСК [5, с. 17]. Цей погляд поділяють М.О. Бірюкова та Г.В. Степанова, фактично прирівнюючи ФСП до структурної організації відповідної ФСК [4, с. 15] або форми організації мовних засобів її вираження [2, с. 5].

Згідно з іншою позицією поняття ФСК і ФСП є, по суті, тотожними, вживання ж того чи іншого терміна залежить виключно від того, який саме принцип – категорійний чи польовий – застосований для систематизації різнорівневих одиниць мови, що виражають кількісні значення [7, с. 6]. Л.П. Колоколова теж ототожнює ці поняття, але, на відміну від попереднього автора, вважає, що вживання цих термінів зумовлено науковою парадигмою, у якій проводиться дослідження: «ФСП кількості» – це рівень функційної граматики, тоді як «ФСК квантитативності» – когнітивного підходу [8, с. 2–4].

Таким чином, досі відкритим залишається також питання меж і співвідношення між ФСК і ФСП кількості, а поширена в лінгвістиці практика використання цих понять без належних визначень аж ніяк не сприяє розумінню концепції того чи іншого автора.

Ще одним нез'ясованим питанням залишається і **питання структурної організації ФСП кількості**. Головною причиною цього є відсутність єдиної позиції щодо ієрархії семантичних критеріїв поділу ФСП кількості на складові одиниці і самої сутності цих критеріїв. Щоб переконатись у цьому, розглянемо дві класифікації вітчизняних авторів – класифікації В.В. Акуленка (1990 р.) та С.А. Бронікової (2004 р.) у порівнянні з двома класифікаціями зарубіжних дослідниць – класифікаціями К.Н. Симонової (Росія, 2003 р.) та Г.В. Степанової (Росія, 2007 р.).

Так, за кількістю рівнів поділу найменшою є класифікація К.Н. Симонової. Ця класифікація має лише **1 рівень завглибшки**. Натомість класифікації В.В. Акуленка та Г.В. Степанової мають **3 рівні**, С.А. Бронікової – аж **4 рівні**. За критерієм симетричності дві з проаналізованих класифікацій є **симетричними**. Це класифікації К.Н. Симонової та Г.В. Степанової. Класифікації В.В. Акуленка та С.А. Бронікової, навпаки, є **асиметричними**, оскільки симетрія у них порушується на тому чи іншому рівні. Для більшої наочності представимо ці класифікації графічно (див. рис. 1–4).

#### Асиметричні класифікації

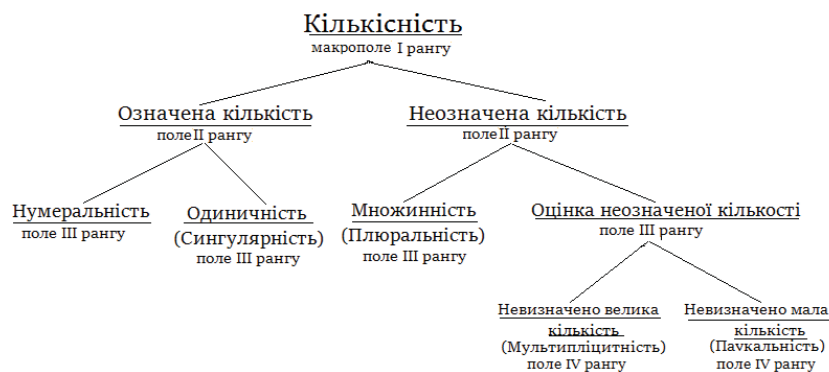


Рис. 1. Класифікація В.В. Акуленка

8 ознак, поділ кожної ознаки на парні підвиди

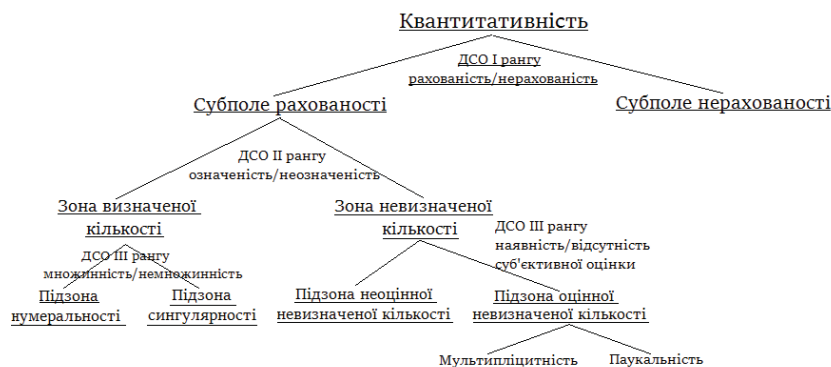


Рис. 2. Класифікація С.А. Бронікової

10 ознак, парний поділ кожної ознаки, окрім однієї – правої

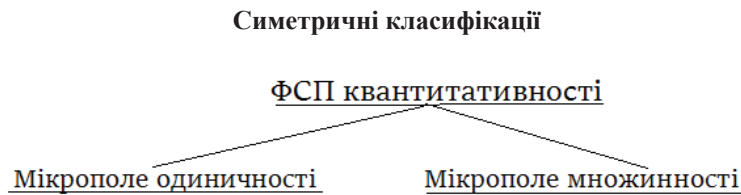


Рис. 3. Класифікація К.Н. Симонової

2 ознаки (відсутність поділу кожної з ознак)

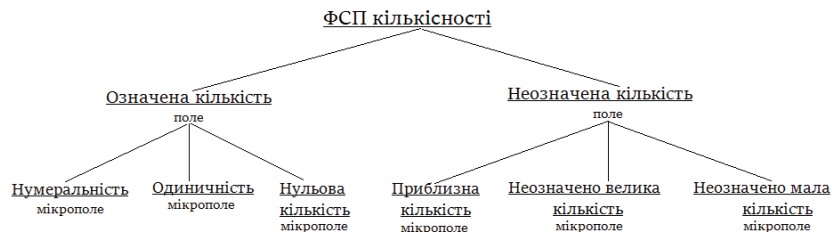


Рис. 4. Класифікація Г.В. Степанової

8 ознак, парний поділ на першому рівні, потрійний поділ на другому рівні

Таким чином, навіть візуально всі вищезгадані класифікації є різними. Розбіжності стають ще глибшими, якщо розглянути ці класифікації по суті.

Перше, що впадає у вічі, це те, що **одиниці поділу** визначаються різними авторами по-різному. Так, В.В. Акуленко ділить родові поняття (“genus”) ФСП кількості, стосовно якого він вживає термін «**макрополе**», на «**поля**», кожному з яких, включно з видовим поняттям, він присвоює певний ранг [5, с. 17–18]. Г.В. Степанова та К.Н. Симонова використовують під час дроблення ФСП на менші одиниці замість терміна «поле» термін «**мікрополе**» [2, с. 5; 1], тоді як С.А. Бронікова ділить ФСП квантитативності на **субполя**, які, у свою чергу, діляться на **зони** та **підзони** [7, с. 199]. Як бачимо, навіть у термінологічному сенсі ці класифікації суттєво відрізняються одна від одної.

Спільним же для всіх проаналізованих класифікацій є наявність двох субкомпонентів **на першому рівні поділу**. При цьому семантична основа поділу (“fundamentum division”) у них є різною. Так, В.В. Акуленко та Г.В. Степанова ділять ФСП кількості на поля **означеної та неозначеної кількості**. Означеність кількості, на думку В.В. Акуленко, «проявляється у прямому виході на натуральний ряд чисел». Усе, що міститься поза межами означеної кількості, вчений відносить до іншого її виду – неозначеної кількості [5, с. 24–25]. Г.В. Степанова визначень поняттям означеної/неозначеної кількості не дає.

К.Н. Симонова, на відміну від В.В. Акуленка, поділяє ФСП кількості на **мікрополя одиничності та множинності**, вважаючи основним протиставленням для ФСП кількості значення «один – більше ніж один», відповідно. Основа мікрополя одиничності, тобто семантична категорія одиничності, на думку дослідниці, вказує на осмислення предмета, позначеного словом, як окремої одиниці. Щодо категорії множинності, то К.Н. Симонова не дає цій категорії власного визначення. Посилаючись на Л.Д. Чеснокову, вона наводить два можливих значення поняття «множинність»: «позначення будь-якої дискретної кількості» і «те, що більше одиниці» [1].

С.А. Бронікова обирає для першого рівня класифікації таку диференційно-семантичну ознаку (ДСО) першого рангу, як «**рахованість/нерахованість**». Онтологічну ознаку рахованості/нерахованості дослідниця визначає насамперед граматично – як, відповідно, здатність/нездатність форми входити до опозиції **однина – множина** [7, с. 22].

Як бачимо, вже на першому рівні поділу всі чотири класифікації мають принципові відмінності між собою. До цього часу дослідники так і не дійшли спільної думки щодо того, що саме є **основою основ** поділу кількості – чи це означеність/неозначеність, чи одиничність/множинність, чи рахованість/нерахованість, чи, зрештою, членованість/нечленованість. Розбіжності на першому рівні поділу зумовлюють і відмінності на нижчих щаблях класифікації, зокрема **на другому рівні**.

Так, у класифікації В.В. Акуленка на другому рівні поле означеної кількості поділяється на два поля третього рангу – поле нумеральності та поле одиничності (сингулярності). Поле нумеральності об’єднує мовні засоби, що виражають точні (нумеративні) значення, які можуть бути співвіднесені з елементами натурального ряду чисел [5, с. 18]. Ідею сингулярності вчений пов’язує із логічним поняттям «один» [5, с. 21].

Г.В. Степанова до вищезазначених полів нумеральності та одиничності В.В. Акуленка додає ще третє – поле нульової кількості. Як уже зазначалося, дослідниця при цьому замість поняття «поле» вживає у своїй класифікації термін «мікрополе». На відміну від В.В. Акуленка, значення понять нумеральності, одиничності та нульової кількості дослідниця не розкриває.

На другому етапі поділу (третьому ранзі) поле неозначеної кількості ділиться у В.В. Акуленка ще на два поля: множинності (плюральності) та оцінки невизначеної кількості. Семантичне значення «множинність» (або «неодичність») В.В. Акуленко визначає як один із проявів неозначеної кількості, яка може сягати безкінечності, але при цьому обов'язково має бути більше одного [5, с. 24–25]. Оцінка неозначеної кількості базується на неточному порівнянні кількості з деякою нормою або еталоном [5, с. 25]. Зовсім інший поділ знаходимо у Г.В. Степанової, у якій поле неозначеної кількості має не два, як у попереднього автора, а три мікрополя: мікрополе приблизної кількості, мікрополе неозначено великої кількості і мікрополе неозначено маленької кількості. Семантичну основу жодного з них дослідниця не уточнює.

Що стосується класифікації С.А. Бронікової, то для другого рівня класифікації значущою є ДСО (диференційна семантична ознака) неозначеність/означеність. Інакше кажучи, другий рівень представлений поділом субполя рахованості (перший рівень поділу) на зони визначеної кількості та невизначеної кількості. Кількісна визначеність передбачає перерахування елементів множини з більшою чи меншою точністю та вираження відомої кількості математичним числом [7, с. 23–24]. Кількісна невизначеність, у свою чергу, передбачає, що форма виражає кількість, більшу за одиницю, однак елементи множини не перераховані і точна кількість невідома [7, с. 24]. Субполе нерахованості не має подальшого поділу, а отже, його елементи не присутні на другому рівні класифікації.

Третій рівень класифікації (четвертий ранг) у В.В. Акуленка представлений поділом поля оцінки невизначеної кількості на поля невизначено великої кількості (мультипліцитності) та невизначено малої кількості (паукальності). Домінуючими для цих полів є відповідні значення «багато – мало», які утворюються під час неточного порівняння кількості з деякою нормою або еталоном [5, с. 30]. Кількісна зона нижче еталона пов'язана з поняттям «мало», перевищення еталона – з поняттям «багато» [5, с. 30].

У класифікації С.А. Бронікової **на третьому рівні** визначальною є ДСО множинність/немножинність, тому зона визначеної кількості ділиться на підзони нумеральності і сингулярності. Нумеральність передбачає перелік елементів множини, результати якого можуть бути виражені точним (функція точної нумеральності) і приблизним (функція псевдонумеральності) математичним числом. Семантика підзони сингулярності передбачає завжди один предмет або явище [7, с. 24]. Визначальною для поділу зони невизначеної кількості є ДСО присутність/відсутність суб'єктивної оцінки, залежно від чого вона (тобто невизначена кількість) поділяється на дві підзони: підзону неоцінної невизначеної кількості (плюральності) та підзону оцінної невизначеної кількості. Плюральність, на думку дослідниці, вказує на розчленовану множину предметів або явищ без перерахування цих елементів [7, с. 24]. Поділ оцінної невизначеної кількості на підзони мультипліцитності і паукальності становить **четвертий рівень** класифікації. Підзона мультипліцитності – це значення невизначено великої кількості у порівнянні до якоїсь суб'єктивно середньої кількості («багато»), підзона ж паукальності – це значення невизначено маленької кількості у порівнянні до якоїсь суб'єктивно середньої кількості («мало») [7, с. 25].

Висновки. 1. Таким чином, як показує проаналізований матеріал, до цього часу серед лінгвістів існують розбіжності у поглядах на **природу ФСК** та **ФСП** кількісності й на те, що саме слід розуміти під цими поняттями. Невизначеність понять, у свою чергу, призводить до відсутності **чітких меж** між цими двома мовними явищами, а також залишає невирішеною **проблему їхнього співвідношення**.

2. У мовній категорії кількісності знаходять відображення такі сутнісні поняття, як означена/неозначена кількісність, одиничність/множинність, рахованість/нерахованість.

2.1. Поділ кількості на **означену/неозначену** знайшов відображення майже у всіх класифікаціях, проте лінгвісти трактують ці види по-різному. Так, С.А. Бронікова пов'язує кількісну визначеність із вираженням кількості математичним числом, а невизначеність – із невідомою точною кількістю, яка перевищує одиницю. В.В. Акуленко має схожу думку, проте обмежує вираження означеної кількісності рядом натуральних чисел, а до неозначеності відносить усе, що перебуває поза межами означеності. Означеність/неозначеність також має різний рівень у класифікаціях. Для В.В. Акуленка означеність/неозначеність є першим критерієм поділу макрополя кількісності на поля другого рангу. У класифікації С.А. Бронікової зони визначеної/невизначеної кількості перебувають на другому рівні та є основою для поділу субполя рахованості. Щодо решти класифікацій, то Г.В. Степанова, у класифікації якої означеність/неозначеність також є першим критерієм поділу, взагалі не розкриває семантику цих понять, а К.Н. Симонова не включає їх до своєї класифікації, вважаючи їх для категорії кількісності несуттєвими. Таким чином, бачимо, що для одних учених **означеність/неозначеність** є **ознакою «номер один»** категорії кількісності, тоді як для інших – ця ознака є або **менш суттєвою**, або ж такою, що **кількісності взагалі не стосується**.

2.2. Одиничність/множинність також отримують неоднозначне трактування. Так, В.В. Акуленко пов'язує одиничність із логічним поняттям «один», подібної думки дотримується і С.А. Бронікова. К.Н. Симонова теж наголошує на осмисленні предмета як окремої одиниці. Що ж до **множинності**, то вона традиційно осмислюється лінгвістами як те, що «більше одиниці». При цьому В.В. Акуленко визначає множинність як один із видів **неозначеної кількості**, а К.Н. Симонова, навпаки, як позначення **дискретної кількості**. Ознака дискретності (розчленованості) виходить на перше місце у визначенні С.А. Бронікової, на думку якої множинність вказує **саме на розчленовану** множину предметів або явищ. Отже, на відміну від одиничності, множинність розуміється різними лінгвістами по-різному: з акцентом на неозначеність або ж на дискретність.

2.3. С.А. Бронікова **обирає ознаку рахованості/нерахованості основною** для поділу ФСП квантитативності на відповідні субполя, проте жоден із решти авторів проаналізованих класифікацій **цю ознаку взагалі не використовує**.



2.4. У класифікаціях аксіологічного напрямку, якими є, зокрема, класифікації В.В. Акуленка, С.А. Бронікової та Г.В. Степанової, у межах неозначеної кількості розрізняються ділянки **оцінної кількості**. Головною семантичною ознакою **оцінної кількості** В.В. Акуленко і С.А. Бронікова вважають наявність суб'єктивної оцінки суб'єкта. Оцінка базується на порівнянні кількості з певним еталоном та позначення її як неозначено великої або неозначено малої. Г.В. Степанова, виокремлюючи мікрополя неозначено великої та неозначено малої кількості, не пояснює їхньої семантики.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що саме поняття кількисності у межах функційно-семантичної школи ще далеке від остаточного вирішення і потребує подальшого комплексного дослідження.

#### Література:

1. Симонова К.Н. Функционально-семантическое поле количественности в современном английском языке в сопоставлении с русским языком : дис. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.20 / К.Н. Симонова. – Ростов-на-Дону, 2003. – 206 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://31f.ru/dissertation/261-dissertaciya-funktionalno-semanticheskoe-pole-kolichestvennosti-v-sovremennom-anglijskom-yazyke-v-sopostavlenii-s-russkim-yazykom-chast-1-iz-3.html>.
2. Степанова А.В. Функционально-семантическое поле количественности в разноструктурных языках (на материале английского, русского и чувашского языков) : автореф. дис. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.20 / А.В. Степанова. – Чебоксары, 2007. – 24 с.
3. Кара-Мурза Е.С. Парадоксы квантификации: функционирование категории количества в современном русском языке / Е.С. Кара-Мурза // Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка / [отв. ред. Н.Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2005. – С. 596–610.
4. Бирюкова М.А. Семантика количественности и средства ее представления в русском и английском языках (на материале произведений И. Бродского) : дис. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.01, 10.02.19 / М.А. Бирюкова. – Брянск, 2006. – 195 с.
5. Категория количества в современных европейских языках / [В.В. Акуленко, С.А. Швачко, Е.И. Букреева и др. ; отв. ред. В.В. Акуленко]. – К. : Наукова думка, 1990. – 283 с.
6. Медвідь О.М. Системно-функціональні особливості квантитативних одиниць (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.04 / О.М. Медвідь. – Харків, 2001. – 15 с.
7. Бронікова С.А. Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові : дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.01 / С.А. Бронікова. – Одеса, 2004. – 205 с.
8. Колоколова Л.П. Когнитивный аспект категории количества в русском языке : автореф. дис. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.01 / Л.П. Колоколова. – Волгоград, 1994. – 18 с.

#### Анотація

### О. ТИНКОВАН. КАТЕГОРИЯ КИЛЬКІСНОСТІ У СУЧАСНІЙ АНГЛІСТИЦІ З ПОЗИЦІЙ ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОГО ПІДХОДУ

У статті розглянуто концепцію мовної категорії кількисності у рамках функційно-семантичного підходу, на основі аналізу основних визначень та класифікацій окреслено коло проблем і питань у сучасній англістиці, які потребують подальшого дослідження.

**Ключові слова:** мовна категорія кількисності, функційно-семантичний підхід, функціонально-семантична категорія (ФСК), функціонально-семантичне поле (ФСП).

#### Аннотация

### Е. ТИНКОВАН. КАТЕГОРИЯ КОЛИЧЕСТВЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ АНГЛИСТИКЕ С ПОЗИЦИЙ ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОДХОДА

В статье рассмотрена концепция языковой категории количественности в рамках функционально-семантического подхода, на основе анализа основных определений и классификаций очерчен круг проблем и вопросов в современной англистике, которые требуют дальнейшего исследования.

**Ключевые слова:** языковая категория количественности, функционально-семантический подход, функционально-семантическая категория (ФСК), функционально-семантическое поле (ФСП).

#### Summary

### O. TINKOVAN. THE LINGUISTIC CATEGORY OF QUANTITIVENESS IN MODERN ANGLISTICS FROM THE POINTS OF FUNCTIONAL-SEMANTIC APPROACH

The article focuses on the conception of the linguistic category of quantitiveness within the functional-semantic approach. Basing on the analysis of the main definitions and classifications, the author marks out those problems and questions in modern anglicistics, which need further investigation.

**Key words:** linguistic category of quantitiveness, functional-semantic approach, functional-semantic category, functional-semantic field.